

Μνήμων

Τόμ. 21 (1999)

Η ΒΟΥΔΑΠΕΣΤΗ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.792](https://doi.org/10.12681/mnimon.792)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Κ. (1999). Η ΒΟΥΔΑΠΕΣΤΗ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ. *Μνήμων*, 21, 201-210.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.792>

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Η ΒΟΥΔΑΠΕΣΤΗ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

Στα κείμενα των ερευνητών, που ασχολούνται με το έργο και τη ζωή του Ρήγα, υπάρχουν κάποιες αναφορές, διατυπωμένες σε υποθετικό λόγο, για τη σχέση που ενδεχομένως είχε ο Ρήγας με τον Ούγγρο επαναστάτη Martinovics, ο οποίος εκτελέστηκε το 1795¹. Η υποθετική αυτή αναφορά, αίτημα έρευνας για κάποιους, μας δίνει την ευκαιρία να μιλήσουμε για τις πολιτικές και ιδεολογικές ζυμώσεις που διαδραματίζονταν στη Βούδα και την Πέστη στα τέλη του 18ου αιώνα, να δούμε το κλίμα μέσα στο οποίο ανθούσαν επαναστατικές ιδέες μεταξύ των Ούγγρων διανοούμενων και τις οποίες είχαν τη δυνατότητα να πληροφορηθούν και να παρακολουθήσουν οι Έλληνες πάροικοι. Οι εξελίξεις αυτές, μπορεί να μην επιδρούσαν καταλυτικά στη ζωή τους και τη σκέψη τους, αποτελούσαν ωστόσο έναυσμα προβληματισμού και διαμόρφωσης της πολιτικής και κοινωνικής τους στάσης, καθώς οι πάροικοι αυτοί ζούσαν και δρούσαν επαγγελματικά και κοινωνικά στη νέα κοινωνία του τόπου υποδοχής.

Η Ουγγαρία του 18ου αιώνα δε μπορεί να θεωρηθεί κατεξοχήν χώρα διάδοσης των ιδεών του γαλλικού διαφωτισμού². Οι κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες σ' αυτή δεν επέτρεπαν τη διάδοση ιδεών, που ενδεχομένως θα οδηγούσαν στην ανατροπή της καθεστηκυίας τάξης στο εσωτερικό της³. Μέχρι τα τέλη

Ανακοίνωση στο πλαίσιο του διημέρου «Οι πόλεις του Ρήγα», Αθήνα, 26-27 Νοεμβρίου 1998, που οργάνωσε η Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

1. Ödön Füves, *Die Griechen in Pest (1686-1931)*, Βουδαπέστη 1972, σ. 131 κ.εξ. (αδημ. διδακτ. διατριβή σε δακτυλόγραφη γερμανική μετάφραση)· αμφισβητεί τη σχέση των δύο αντρών αναφερόμενος σε διάλεξη του Α. Δασκαλάκη στο Παρίσι το 1937. Σχετική αναφορά και στο Γιάννη Κορδάτο, *Ο Ρήγας Φεραίος και η εποχή του*, Αθήνα 1931, σ. 37.

2. Για τις πολιτικές τάσεις στην Ουγγαρία του 18ου αιώνα βλ. Domokos Kosáry, «Le système des Ordres à la croisée des chemins. Contribution à l'histoire des tendances politiques en Hongrie 1765-1795» στο: V. Zimányi (επιμ.), *La Pologne et la Hongrie aux XVIIe-XVIIIe siècles. Textes du Colloque Polono-hongrois de Budapest*, Βουδαπέστη 1981, σ. 95 κ.εξ.

3. Για την κοινωνική διαστρωμάτωση της ουγγρικής κοινωνίας το 18ο αιώνα βλ. Henry Marczali, *Hungary in the eighteenth century*, Cambridge 1910, 105 κ.εξ., Kal-

του 18ου αι. δεν είχε διαμορφωθεί κάποια ισχυρή αστική τάξη, όπως στη Γαλλία, η οποία θα μπορούσε να διεκδικήσει την ενεργό παρουσία της στην πολιτική ζωή. Η μόνη δύναμη που εξέφραζε κάποιες αντιρρήσεις και διατύπωνε προβληματισμούς ήταν η μέση αριστοκρατία, η οποία δεν απολάμβανε προνόμια και αξιώματα της ανώτερης αριστοκρατίας και για το λόγο αυτό διεκδικούσε ανατροπή των ισορροπιών προς όφελός της⁴. Η διανόηση της ουγγρικής κοινωνίας, η οποία μορφωνόταν κατά κύριο λόγο στη Βιέννη και τα πανεπιστήμια της Γερμανίας, προερχόταν από τις τάξεις της μέσης αριστοκρατίας και των αστικών στρωμάτων των μεγάλων πόλεων, κυρίως της Πέστης. Στα μέλη της συγκαταλέγονταν λόγιοι, δικηγόροι, γιατροί, γαιοκτήμονες, καλλιτέχνες, καθηγητές, κρατικοί υπάλληλοι, αξιωματικοί, καθολικοί, αλλά κυρίως προτεστάντες⁵. Τα αιτήματα της ουγγρικής διανόησης μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1780 περιορίζονταν στην ενίσχυση των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών του αυτοκράτορα Ιωσήφ Β', στο βαθμό που η πεφωτισμένη δεσποτεία την οποία ασκούσε, κάλυπτε τις ιδεολογικές ανάγκες της, καθώς η ίδια δεν είχε διαμορφώσει ακόμα σαφή πολιτικά οράματα⁶. Κατά τα δύο τελευταία χρόνια της διακυβέρνησης του Ιωσήφ Β', με τις αντιδράσεις και τις αναταραχές που τα χαρακτήριζαν, οι οποίες οδήγησαν στην ανάκληση των μεταρρυθμιστικών του νομοθετημάτων, άρχισε να διαφοροποιείται η πολιτική σκέψη των διανοουμένων και να επιβεβαιώνεται η απογοήτευση τόσο των αστικών όσο και των αγροτικών στρωμάτων. Ο διάδοχος του Λεοπόλδος Β' κατάφερε σε μεγάλο βαθμό να εξισορροπήσει τις δυσαρέσκεις και ν' αντιμετωπίσει την απογοήτευσή τους, καθώς αναγνώριζε ότι βασική προϋπόθεση για κάθε μεταρρύθμιση ήταν η πίστωση χρόνου, που έπρεπε να δίνεται σε μια κοινωνία⁷. Ο πρόωρος θάνατός του στα 1792 σταμάτησε το έργο του και αποτέλεσε και το τέλος

man Benda, «La société hongroise au XVIIIe siècle» στο *Les Lumières en Hongrie, en Europe centrale et en Europe orientale. Actes du Colloque de Matrafüred (3-5 Novembre 1970)*, Βουδαπέστη 1971, σ. 17-29.

4. Kálmán Benda, «Die ungarischen Jakobiner», στο Helmut Reinalter (επιμ.), *Jakobiner in Mitteleuropa*, Ίνσμπρουκ, Inn-Verlag, 1977, σ. 382· Moritz Csáky, *Von der Aufklärung zum Liberalismus. Studien zum Frühliberalismus in Ungarn*, Βιέννη, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1981, σ. 75.

5. Kálmán Benda, «Probleme des Josephinismus und des Jakobinertums in der Habsburger Monarchie», *SüdostForschungen* 25 (1996), 38-71, σ. 46.

6. Denis Silagi, *Jakobiner in der Habsburger Monarchie. Ein Beitrag zur Geschichte des aufgeklärten Absolutismus in Österreich*, Βιέννη-Μόναχο, Herold. Wiener Historische Studien, Bd. VI, 1962, σ. 89.

7. Helmut Reinalter, *Aufgeklärter Absolutismus und Revolution. Zur Geschichte des Jakobinertums und der frühdemokratischen Bestrebungen in der Habsburgermonarchie*, Βιέννη-Κολωνία-Γκρατς, Böhlau. Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs, Bd. 68, 1980, σ. 123 κ.εξ.

της πεφωτισμένης δεσποτείας στην επικράτεια της αψβουργικής μοναρχίας, καθώς ο διάδοχός του Φραγκίσκος Β' υπήρξε πολύ απολυταρχικός για να διεκδικήσει τον τίτλο του πεφωτισμένου ηγεμόνα. Συνέπεια της αυξανόμενης αστυνόμευσης, της λογοκρισίας, της αυταρχικότητας και του περιορισμού κάθε ελευθερίας, που χαρακτήριζε την περίοδο εξουσίας του Φραγκίσκου Β', υπήρξε η ένταση της δυσαρέσκειας, η πύκνωση των συζητήσεων διαμαρτυρίας και η συγκρότηση συγκεκριμένου πολιτικού λόγου στα κείμενα των διανοουμένων⁸.

Χώρους διατύπωσης των διαφωνιών και των συζητήσεων στη δεκαετία του 1780 αποτελούσαν οι τεκτονικές στοές, οι οποίες συγκέντρωναν το σύνολο σχεδόν της ουγγρικής διανοήσης. Η πρώτη στοά δημιουργήθηκε στην Πέστη το 1768 με το όνομα «Στοά της Μεγαλοψυχίας»⁹. Το 1785 ο Ιωσήφ Β' επέβαλε το διάταγμα για τις τεκτονικές στοές, το οποίο προέβλεπε τη λειτουργία τους, αλλά και τον έλεγχό τους. Μέχρι την εποχή αυτή στις στοές συμμετείχαν, ως ενεργά και δραστήρια μέλη κρατικοί υπάλληλοι, καλλιτέχνες, αριστοκράτες· πολλοί απ' αυτούς θεωρούσαν τη συμμετοχή τους αυτή επιβεβλημένη, καθώς συνέβαλλε στην κοινωνική τους καταξίωση¹⁰. Το διάταγμα του 1785 υποχρέωνε τις στοές να καταθέτουν τέσσερις φορές το χρόνο κατάλογο με τα ονόματα των μελών τους, ενώ παράλληλα περιόριζε τον αριθμό τους σε μία σε κάθε έδρα της περιφερειακής διοίκησης¹¹. Ο φόβος για τον έλεγχο της αστυνομίας και η ενίσχυση της λογοκρισίας στο τέλος της διακυβέρνησης του Ιωσήφ, οδήγησαν στη σταδιακή αποχώρηση των περισσότερων επιφανών μελών από αυτές και το κλείσιμο των περισσότερων¹². Η σύντομη διακυβέρνηση της αυτοκρατορίας από τον Λεοπόλδο Β' ενθάρρυνε τις ελπίδες των διανοουμένων για πολιτικές μεταρρυθμίσεις, ενώ ανανέωσε το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή τους στις στοές. Στο διάστημα αυτό, αν και ήταν σύντομο, η πολιτική που ασκήθηκε οδήγησε στην αντικατάστασή τους με αναγνωστικούς κύκλους, όπως αυτόν της Βουδαπέστης, και λέσχες, club, όπως τα αποκαλούσε η αστυνομία¹³. Οι χώροι αυτοί συγκέντρωναν τα προοδευτικά πνεύματα της εποχής τους, ενώ παράλληλα αποτελούσαν και το επίκεντρο του ενδιαφέροντος της αστυνομίας, η οποία στα χρόνια του Φραγκίσκου Β' γνώρισε ιδιαίτερες δόξες, καθώς είχε διευρυμένες δικαιοδοσίες σε θέματα παρακολούθησης, συλλήψεων, λογοκρισίας, προσταγω-

8. Στο ίδιο, σ. 143-151.

9. Silagi, *Jakobiner in der Habsburger*, ό.π., σ. 32.

10. Στο ίδιο, σ. 34.

11. Στο ίδιο, σ. 46 κ.εξ.

12. Στο ίδιο, σ. 49.

13. Στη Βούδα λειτούργησε επί Λεοπόλδου Β' η Societas Eruditorum, βλ. Benda, *Die ungarischen Jakobiner*, ό.π., σ. 386· Reinalter, *Aufgeklärter Absolutismus*, ό.π., σ. 248.

γής σε δίκη ατόμων με τη βοήθεια του οργανωμένου δικτύου πληροφοριοδοτών και κατασκόπων¹⁴. Στην Ουγγαρία ωστόσο, και σ' αντίθεση προς τ' αυστριακά εδάφη, οι διανοούμενοι ένιωθαν αρκετά άνετα, ώστε να διατυπώνουν απόψεις σε δημόσιους χώρους, όπως σε καφενεία και λέσχες, και όχι μόνο σε ιδιωτικές συγκεντρώσεις σε σπίτια διανοούμενων, τουλάχιστον μέχρι το 1793 και τη δίκη των Ούγγρων ιακωβίνων στα 1795¹⁵.

Το σύνολο των διανοουμένων δε διατύπωνε ενιαία πολιτική άποψη. Την εποχή του Ιωσήφ Β' οι πιο προοδευτικοί απ' αυτούς συγκροτούσαν την ομάδα των ιωσηφινιστών, η οποία μετά το θάνατο του αυτοκράτορα και την αλλαγή στην άσκηση πολιτικής στη χώρα είτε σταμάτησαν από το φόβο της αστυνόμευσης ν' ασχολούνται με τα πολιτικά πράγματα είτε ριζοσπαστικοποίησαν τις απόψεις τους και έγιναν ιακωβίνοι¹⁶. Ωστόσο, ακόμα και στο αποκορύφωμα της δράσης τους οι πολιτικοί αυτοί στοχαστές δε διατύπωσαν απόψεις τόσο ριζοσπαστικές, ώστε να θεωρηθούν ιακωβίνοι κατά το γαλλικό πρότυπο των αρχών της δεκαετίας του 1790. Υπό αυτή την έννοια επρόκειτο περισσότερο για την εξέλιξη μιας αστικής πολιτικής και εθνικής συνείδησης παρά για ιακωβινισμό κατά τη γαλλική έννοια, δηλαδή για μια συνεπή δημοκρατική πνευματική στάση¹⁷.

Κύριο θέμα στις συζητήσεις των διανοουμένων της εποχής αποτελούσε το θέμα της ανεξαρτησίας του βασιλείου της Ουγγαρίας από την εξουσία των Αψβούργων. Στα τέλη του 18ου αι. επαναπροσδιορίστηκε ο όρος έθνος, *patio*, για τους Ούγγρους, καθώς μέχρι τότε ο όρος αυτός περιελάμβανε τον ανώτερο κλήρο, την υψηλή και μέση αριστοκρατία και τους κατοίκους των ελεύθερων βασιλικών πόλεων, οι οποίοι συμμετείχαν στη Δίαιτα¹⁸. Με την επίδραση των ιδεών του διαφωτισμού ο όρος συμπεριέλαβε επίσης την κατώτερη αριστοκρατία, τα λαϊκά στρώματα των πόλεων και τους αγρότες¹⁹. Η αυτοδιοίκηση της Ουγγαρίας στα πλαίσια της μοναρχίας προσδιοριζόταν από τις αρμοδιότητες, λειτουργίες και ελευθερίες που είχε η Δίαιτα· καθώς ο Ιωσήφ Β' δε στέφθηκε βασιλιάς της Ουγγαρίας και είχε μεταφέρει το στέμμα του Αγ. Στεφάνου στο θησαυροφυλάκιο της Βιέννης, ενώ παράλληλα αρνούσαν να συγκαλέσει την ουγγρική Δίαιτα, τα προνομιούχα στρώματα της χώρας θεώρησαν ότι η εξουσία

14. Reinalter, *Aufgeklärter Absolutismus*, ό.π., σ. 158 κ.εξ., 176.

15. Silagi, *Jakobiner in der Habsburger*, ό.π., σ. 37, 161.

16. Benda, «Probleme des Josephinismus», ό.π., σ. 54.

17. Ernst Wangermann, «Josephiner, Leopoldiner und Jakobiner» στο: Helmut Reinalter (επιμ.), *Jakobiner in Mitteleuropa*, ό.π., σ. 238· Reinalter, *Aufgeklärter Absolutismus*, ό.π., σ. 249.

18. Béla Király, *Hungary in the late 18th century. The decline of Enlightened Despotism*, Νέα Υόρκη, Columbia University Press, 1969, σ. 15.

19. Csáky, *Von der Aufklärung*, ό.π., σ. 157.

είχε κλαπεί από τους Αψβούργους και δεν τους είχε αποδοθεί²⁰. Για το λόγο αυτό το ζήτημα που θεωρούνταν επιτακτικό στα τέλη του 18ου αι. για την ανώτερη και μέση αριστοκρατία ήταν το πολιτικό, η οριοθέτηση των εξουσιών του βασιλιά σε σχέση μ' εκείνες των προνομιούχων στρωμάτων και αντιπροσώπων στη Δίαιτα. Η αριστοκρατία υποστήριζε μια μεταβολή του πολιτικού συστήματος της χώρας με την επιβολή μιας μορφής συνταγματικής μοναρχίας, που στόχο θα είχε την αποδυνάμωση της απόλυτης εξουσίας του ηγεμόνα, την αναγνώριση ενός περιορισμένου αντιπροσωπευτικού συστήματος, αλλά κυρίως το σεβασμό των προνομίων. Για να πετύχει και τη συνεργασία των μη αριστοκρατικών στρωμάτων έδειχνε πρόθυμη να παραχωρήσει κάποια προνόμια της, όπως για παράδειγμα την απονομή τίτλων ευγενείας σ' αυτά· οι παραχωρήσεις ωστόσο δεν ήταν ουσιαστικές, παρά μόνο τυπικές²¹.

Οι Ούγγροι ιακωβίνοι ασχολούνταν σε κείμενα και σε συζητήσεις με το θέμα της μεγάλης ιδιοκτησίας και τη θέση των αγροτών, οι οποίοι ως δούλοπαρόικοι ζούσαν σε συνθήκες εξαθλίωσης²². Χωρίς να είναι σε θέση πάντα να υποστηρίξουν την κατάρρευση της αριστοκρατίας και την αναδιανομή της γης, πρότειναν την κατάρρευση του κληρονομικού δικαιώματος της μεταβίβασης γης και τίτλων και τη σύνδεση του τίτλου ευγενείας με το πρόσωπο²³. Επίσης δε θιγόταν πάντα το ζήτημα της φορολόγησης των αριστοκρατών, αλλ' αντ' αυτού προτεινόταν σε κάποιες περιπτώσεις η επέκταση των προνομίων των αριστοκρατών σε όλους τους κατόχους γής²⁴. Η μετριοπάθεια με την οποία διατύπωναν τις προτάσεις τους οι ιακωβίνοι της Ουγγαρίας οφείλεται ακριβώς στο γεγονός, ότι θεωρούσαν τη συμμετοχή των αριστοκρατών αναγκαία προϋπόθεση σ' οποιαδήποτε διεκδίκησή τους, προκειμένου να επιτύχουν οι προσπάθειές τους. Για το λόγο αυτό δεν είχαν τα περιθώρια να προκαλέσουν την αντίδρασή τους²⁵. Ωστόσο οι σημαντικότεροι εκπρόσωποι των ιακωβίνων διατύπωσαν ολοκληρωμένα προγράμματα πολιτικής μεταρρύθμισης.

Ένας απ' αυτούς θεωρείται ο Ιωσήφ Hajnóczy²⁶. Το 1790 συνέταξε το κείμενό του «Σκέψεις ενός Ούγγρου πατριώτη», όπου έθετε ως πρωτεύον ζή-

20. Silagi, *Jakobiner in der Habsburger*, ό.π., σ. 87.

21. Csáky, *Von der Aufklärung*, ό.π., σ. 156 κ.εξ.

22. Benda, «Die ungarischen Jakobiner», ό.π., σ. 384 κ.εξ.

23. Csáky, *Von der Aufklärung*, ό.π., σ. 107-108.

24. Domokos Kosáry, «Le système des Ordres à la croisée des chemins. Contribution à l'histoire des tendances politiques en Hongrie 1765-1795» στο: V. Zimanyi (επιμ.), *La Pologne et la Hongrie aux XVIIe-XVIIIe siècles*, ό.π., σ. 95 κ.εξ.

25. Reinalter, *Aufgeklärter Absolutismus*, ό.π., σ. 365-366.

26. Benda, «Die ungarischen Jakobiner», ό.π., σ. 383 κ.εξ.· Csáky, *Von der Aufklärung*, ό.π., σ. 75 κ.εξ. Ο Hajnóczy ήταν νομικός, ιστορικός του δικαίου και γραμματέας του Ferenc Széchenyi.

τημα αυτό της οριοθέτησης των εξουσιών του βασιλιά και του έθνους. Ασχολήθηκε με το έντονο κοινωνικό πρόβλημα της χώρας, τα προνόμια της αριστοκρατίας, καθώς και τη θέση των αγροτών. Θεωρούσε αναγκαία προϋπόθεση τη σύναψη συμβολαίου ανάμεσα στο φεουδάρχη και τους αγρότες, με στόχο οι δεύτεροι να μετατραπούν σε ελεύθερους ιδιοκτήτες. Σε μεταγενέστερο κείμενό του, «Το νόημα των προτεινόμενων στην ουγγρική Δίαιτα νόμων», ζητούσε μείωση των εξουσιών του ηγεμόνα, αλλά και των προνομίων που απολάμβαναν τα κυρίαρχα στρώματα. Θεωρούσε μέλη του έθνους όλους τους κατοίκους της χώρας, η οποία έπρεπε να διαθέτει σύνταγμα, με το οποίο θα κατοχυρώνονταν τα δικαιώματα όλων των κατοίκων της. Τη συμμετοχή στη νομοθεσία τη συνέδεε με την ιδιοκτησία της γης, αλλά πρότεινε αφενός τον περιορισμό της και αφετέρου την επιβολή φορολογίας στους ευγενείς. Πέρα από τα σημεία αυτά θεωρούσε ότι ένα τέτοιο κράτος προϋπέθετε ελευθερία στην επιλογή της πατρίδας, ελευθερία της συνείδησης, του λόγου και του τύπου. Το κράτος αυτό έπρεπε επίσης να διαθέτει εθνικό στρατό, σύμβολο της ανεξαρτησίας και της εθνικής του κυριαρχίας, ενώ θα έπρεπε να καθιερώσει την ουγγρική ως επίσημη γλώσσα της διοίκησης και της εκπαίδευσης²⁷.

Το αίτημα της γλώσσας είχε εμφανιστεί μόλις πριν δύο χρόνια, το 1788, με την επιβολή του νόμου του Ιωσήφ Β' που καθιέρωνε τη γερμανική ως επίσημη γλώσσα της χώρας²⁸. Στην αρχική τους αντίδραση τα προνομιούχα στρώματα διεκδικούσαν την επαναφορά της λατινικής, θεωρώντας ότι το διάταγμα αυτό θα οδηγούσε στην επιβολή της γερμανικής γλώσσας και κουλτούρας στους Ούγγρους. Σταδιακά ωστόσο το αίτημα μετατοπίστηκε και από το 1788 οι ίδιοι Ούγγροι αριστοκράτες διεκδικούσαν την καθιέρωση ως επίσημης γλώσσας της ουγγρικής. Παράλληλα άρχισαν να μιλούν μεταξύ τους την ουγγρική γλώσσα, να φορούν τις ουγγρικές παραδοσιακές στολές και να δίνουν ουγγρικά ονόματα στα παιδιά τους. Το 1788 δημοσιεύτηκε το πρώτο μυθιστόρημα σε ουγγρική γλώσσα, το «Etelka», ενός Σέρβου καθηγητή μαθηματικών, ο οποίος είχε εξελιχθεί σε υπέρμαχο της ουγγρικής γλώσσας. Και ενώ μέχρι την περίοδο αυτή δεν υπήρχε ουγγρική λογοτεχνία, ούτε γραπτά κείμενα στην ουγγρική γλώσσα, το γλωσσικό ζήτημα, που ανέκυψε με το διάταγμα του Ιωσήφ Β', ξύπνησε το ενδιαφέρον για την ουγγρική γλώσσα και παράδοση, με αποτέλεσμα να μεταβληθεί αυτό από πολιτιστική διαμάχη σε πολιτική. Το αίτημα της επιβολής της ουγγρικής γλώσσας στο σύνολο του πληθυσμού σε μια πολυεθνική χώρα, όπως η Ουγγαρία του 18ου αιώνα²⁹, παραβλέποντας ακριβώς αυτό το χαρακτήρα, σύντομα θα οδηγούσε σε αντιδράσεις των άλλων εθνοτικών

27. Benda, «Die ungarischen Jakobiner», ό.π., σ. 385.

28. Silagi, *Jakobiner in der Habsburger*, ό.π., σ. 58 κ.εξ.

29. Στο ίδιο, σ. 62.

ομάδων, που την ίδια περίοδο άρχισαν να ασπάζονται τις απόψεις του διαφωτισμού. Έτσι στη διεκδίκηση αυτή αντέδρασαν οι Κροάτες το 1790, οι οποίοι μαζί με τους Σλοβένους συμφώνησαν με την αψβουργική αυλή τα επίσημα πρωτόκολλα να μεταφράζονται και στα λατινικά³⁰.

Κάθε πρόταση των ιακωβίνων και του Hajnóczy για μεταρρυθμίσεις στη χώρα προέβλεπε την ειρηνική μέθοδο, αποκλείοντας τη βίαιη επιβολή των μεταρρυθμίσεων και την επανάσταση³¹. Ουσιαστικά με τα αιτήματά τους μετά το 1792 ζήτησαν την επαναφορά της πολιτικής του Ιωσήφ και του Λεοπόλδου. Πίστευαν στη δυνατότητα και την αποτελεσματικότητα των μεταρρυθμίσεων και των αλλαγών που γίνονταν με πρωτοβουλία του ηγεμόνα³². Οι ίδιοι αυτοί άνθρωποι που συγκεντρώνονταν στις τεκτονικές στοές και τους αναγνωστικούς κύκλους, οι οποίοι διατύπωναν πολιτικές απόψεις και εξέφραζαν το θαυμασμό τους για τη Γαλλική Επανάσταση, δύσκολα θα κινήτοποιούνταν σε πολιτικά κινήματα. Απ' αυτούς λίγοι ήταν συνεπείς στις απόψεις τους και ακόμα λιγότεροι τόλμησαν να δραστηριοποιηθούν εντονότερα³³.

Ένας από αυτούς ήταν ο Ιγνάτιος Martinovics³⁴, ο επικεφαλής των Ούγγρων ιακωβίνων και οργανωτής της συνωμοσίας του 1795, ο οποίος υποστήριζε κατ' αρχάς την επιβολή των μεταρρυθμίσεων από τα πάνω. Ως οπαδός και έμπιστος πληροφοριοδότης του Λεοπόλδου ήλπιζε ότι και ο Φραγκίσκος Β' θ' ακολουθούσε την πολιτική του πατέρα του ως μεταρρυθμιστή και πεφωτισμένο ηγεμόνα. Καθώς οι προσδοκίες του διαψεύστηκαν, οι απόψεις του έγιναν ριζοσπαστικές³⁵. Ήταν υποστηρικτής της επανάστασης και της βίαιης επιβολής των όποιων μεταρρυθμίσεων από τα μέλη των δύο οργανώσεων που ίδρυσε στη Βουδαπέστη το 1794³⁶. Στο σχέδιο συντάγματος, που συνέταξε χωρίς ωστόσο να το τυπώσει, έκανε λόγο για δημοκρατία —*Republik*— με επικεφαλής το

30. Στο ίδιο, σ. 63.

31. Benda, «Die ungarischen Jakobiner», ό.π., σ. 387-388.

32. Reinalter, *Aufgeklärter Absolutismus*, ό.π., σ. 227-228.

33. Silagi, *Jakobiner in der Habsburger*, ό.π., σ. 166.

34. Ο Ignaz von Martinovics θεωρείται ο επικεφαλής των Ούγγρων ιακωβίνων και πρωτεργάτης της συνωμοσίας του 1795. Γεννήθηκε το 1755 στην Πέστη, μπήκε στο τάγμα των φραγκισκανών μοναχών, υπήρξε διδάκτωρ της θεολογίας και φιλοσοφίας, από το 1783 καθηγητής φυσικής ιστορίας στο πανεπιστήμιο του Λέμπεργκ, οπότε και αποχώρησε από το τάγμα. Το 1791 μπήκε στην υπηρεσία του Λεοπόλδου Β' ως πληροφοριοδότης για τις κινήσεις των μελών των τεκτονικών στοών στην Ουγγαρία και ειδικότερα την Πέστη. Το 1792/93 ήταν ένας έμπιστος στις υπηρεσίες της αψβουργικής κυβέρνησης. Το Μάιο του 1793 ίδρυσε μαζί με το Hajnóczy δύο επαναστατικές εταιρείες, συνελήφθη τον Ιούλιο του 1794 μαζί με άλλους «επαναστατές» και εκτελέστηκε το Μάιο του 1795 μετά από την καταδίκη του σε θάνατο τον Ιανουάριο του 1795. Βλ. Reinalter, *Aufgeklärter Absolutismus*, ό.π., σ. 252 κ.εξ.

35. Στο ίδιο, σ. 224 κ.εξ.

36. Στο ίδιο, σ. 255 κ.εξ.

βασιλιά, ο οποίος θα προερχόταν —και πάλι— από τους Αψβούργους. Ο βασιλιάς, ο οποίος έχει εξισωθεί με την αριστοκρατία και το λαό, θ' αποτελούσε και το μόνο σύνδεσμο του ανεξάρτητου ουγγρικού κράτους με την Αυστρία. Κοινή θεωρούσε την άσκηση αμυντικής πολιτικής και μόνο. Καθώς μιλούσε για μια πολυεθνική χώρα προέβλεπε τη δημιουργία ομόσπονδων επαρχιών στα όρια κάθε εθνικής οντότητας. Οι προτάσεις αυτές του Martinovics βασίζονταν σε ιδέες του Λεοπόλδου, τις οποίες ο αυτοκράτορας είτε είχε διατυπώσει προφορικά ή γραπτά είτε είχε αρχίσει να επιβάλλει σταδιακά³⁷. Σχετικά με το αγροτικό ζήτημα, που ο Hajnóczy θεωρούσε πρωτεύον, ο Martinovics δε διατύπωσε κάποια συγκεκριμένη άποψη³⁸. Το πρόβλημα της συνεργασίας της αριστοκρατίας με τους αστούς, το οποίο προσπαθούσαν με μέσες λύσεις να ξεπεράσουν οι άλλοι σύγχρονοί του πολιτικοί διανοούμενοι, ο Martinovics το αντιμετώπισε συγκροτώντας δύο διαφορετικές μυστικές οργανώσεις στην Πέστη (Μάιος 1794) και συντάσσοντας διαφορετικά κείμενα για κάθε μία απ' αυτές. Η πρώτη οργάνωση, η «Εταιρεία των μεταρρυθμιστών», η οποία περιλάμβανε στα μέλη της αστούς, καθώς και άτομα προερχόμενα από την αριστοκρατία, στόχο είχε την προετοιμασία και την επιτυχή έκβαση της επανάστασης. Στο κείμενο που απεύθυνε σ' αυτήν ο Martinovics, στην «Κατήχηση των μεταρρυθμιστών», δεν έθιγε συμφέροντα της αριστοκρατίας προκειμένου να πετύχει τη συμμετοχή και τη συγκατάθεσή της. Η δεύτερη, η «Εταιρεία της ελευθερίας και της ισότητας», για την ύπαρξη της οποίας η πρώτη εταιρεία δεν έπρεπε να γνωρίζει τίποτα, περιλάμβανε μόνο ριζοσπάστες δημοκρατικούς, τους ιακωβίνους, οι οποίοι θα αναλάμβαναν την εξουσία μετά την επιτυχή έκβαση της επανάστασης, παραμερίζοντας τους αριστοκράτες και την «Εταιρεία των μεταρρυθμιστών»³⁹. Το πολιτικό σχέδιο του Martinovics προέβλεπε για το νέο αυτόνομο κράτος τη δημιουργία εθνικού ουγγρικού στρατού, την αυτόνομη, σε σχέση με την Αυστρία, άσκηση εξωτερικής πολιτικής και τη διεξαγωγή ξεχωριστού εξαγωγικού εμπορίου. Υποστήριζε την ανεξίτηρησκεία, την ελευθερία της έκφρασης και του τύπου, σαφώς επηρεασμένος από τις ιδέες του διαφωτισμού. Και σ' αυτό το κείμενο προέβλεπε τη συγκρότηση ομόσπονδων επαρχιών στα όρια της κάθε εθνότητας· οι επαρχίες θα διατηρούσαν τις δικές τους συνήθειες, τη γλώσσα τους και τη θρησκεία τους⁴⁰.

37. Κατά το ταξίδι του στην Πέστη, τέλη του καλοκαιριού του 1793, συντάξε ένα σχέδιο συντάγματος καθώς και τρεις προκηρύξεις, στις οποίες κοινοποίησε το σχέδιο αυτό. Τα χειρόγραφα έμειναν στην Πέστη ως το 1794 σε έναν συνεργάτη του, οπότε και καταστράφηκαν. Ο Martinovics έγραψε ένα δεύτερο σχέδιο, αντιγράφοντας το πρώτο μέσα στη φυλακή το 1794. Βλ. Silagi, *Jakobiner in der Habsburger*, ό.π., σ. 154 κ.εξ.

38. Reinalter, *Aufgeklärter Absolutismus*, ό.π., σ. 256.

39. Benda, «Die ungarischen Jakobiner», ό.π., σ. 394.

40. Στο ίδιο, σ. 395.

Ο Hajnóczy στα κείμενά του προέβλεπε την εγκαθίδρυση συντάγματος και τη δημιουργία χωριστού νομοθετικού σώματος, κατά την αρχή της διάκρισης των εξουσιών του διαφωτισμού. Ο Martinovics από την άλλη υποστήριζε μια μέση οδό, μεταξύ μοναρχίας και γαλλικού συντάγματος⁴¹. Χαρακτηριστικό στοιχείο των προτάσεων του Martinovics αποτελεί η γενικευτική διατύπωσή τους και η ασάφεια με την οποία προσπαθεί να περιγράψει το πολιτικό του όραμα⁴². Η ίδια η προσωπικότητα του Martinovics παρουσιάζει ιδιαιτερότητες, ενώ από κάποιους ιστορικούς θεωρείται απλώς δημιούργημα της πολιτικής των τριών αυτοκρατόρων, των ελπίδων και των απογοητεύσεων που προκάλεσαν. Κατάφερε όμως με την εκτέλεσή του να ενώσει ένα έθνος και να αποτελέσει το σύμβολο της αντίστασης κατά των Αψβούργων⁴³.

Τον Ιούλιο του 1794 στη Βιέννη συνέλαβαν το Martinovics μαζί με άλλους υπόπτους για επαναστατικές ιδέες. Μετά την ομολογία του έφτασαν στα ίχνη των ιακωβίνων της Βουδαπέστης και στις 20 Μαΐου 1795 εκτελέστηκαν δημοσίως ο Martinovics, ο Hajnóczy και άλλα δύο άτομα από τη δίκη και καταδίκη τους τον Ιανουάριο του 1795⁴⁴. Το γεγονός προκάλεσε ιδιαίτερη αίσθηση στην κοινή γνώμη της Ουγγαρίας και αποτέλεσε ορόσημο για την ουγγρική ιστορία. Τα γεγονότα αυτά τα έζησαν μαζί με τους Ούγγρους και οι Έλληνες κάτοικοι της ουγγρικής πρωτεύουσας. Για τους Έλληνες δεν υπάρχουν μαρτυρίες για συμμετοχή τους στις ουγγρικές τεκτονικές στοές, ωστόσο επηρεάστηκαν από τα γεγονότα της Γαλλικής Επανάστασης όσο και οι Ούγγροι⁴⁵. Και την επόμενη χρονιά, το 1796, που ο Ρήγας έφτασε στη Βιέννη, παρακολούθησαν τις εκδοτικές του προσπάθειες και συμμετείχαν στον κύκλο των οπαδών του⁴⁶. Δύο από τους συνεργάτες του Ρήγα, που εκτελέστηκαν μαζί του, ο Θεοχάρης Τουρούντζιας και ο Ιωάννης Καρατζάς, προέρχονταν από τους παρόικους της Ουγγαρίας⁴⁷, ενώ υπάρχουν λίγες διάσπαρτες πληροφορίες για τη διακίνηση τυπογραφικού υλικού του Ρήγα στην Ουγγαρία. Η διακίνηση ιδεών

41. Reinalter, *Aufgeklärter Absolutismus*, ό.π., σ. 365.

42. Silagi, *Jakobiner in der Habsburger*, ό.π., σ. 154 κ.εξ.

43. Walter Markov, «Jakobiner in der Habsburger Monarchie», στο: Helmut Reinalter (επιμ.), *Jakobiner in Mitteleuropa*, ό.π., σ. 302.

44. Reinalter, *Aufgeklärter Absolutismus*, ό.π., σ. 431.

45. Ödön Füves, «A Rigasz-féle baráti társaság és a Pesti Görögök», *Századok* 104 (1970), σ. 76, του ίδιου, «The Philiki Hetairia of Rhigas and the Greeks of Pest», *Balkan Studies* 12 (1971), σ. 118.

46. Στο ίδιο, σ. 119-120, και του ίδιου, *Die Griechen in Pest*, ό.π., σ. 131.

47. Olga Katsiardi-Hering, «L'idée de la révolution dans l'horizon politique des Grecs de Hongrie (fin XVIIIe siècle)» στο *La Révolution Française et l'Hellenisme Moderne. Actes du IIIe Colloque d'Histoire (Athènes 14-17 Oct. 1987)*, Αθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1989, σ. 100.

και έντυπου υλικού μεταξύ των παροίκων της Πέστης, ακολουθούσε τους δρόμους του εμπορίου και χρησιμοποιούσε τις διαδρομές των εμπορικών πληροφοριών και της διακίνησης των εμπορευμάτων. Καθώς η Βιέννη αποτελούσε το εμπορικό, πολιτικό και οικονομικό κέντρο της μοναρχίας, και κατά συνέπεια το σημείο αναφοράς των εμπόρων, η πληροφόρηση για τα γεγονότα της Βιέννης ήταν το ίδιο γρήγορη με κάθε άλλη πληροφορία⁴⁸. Η ατμόσφαιρα στην Πέστη παρέμενε έντονα φορτισμένη μετά τα γεγονότα του 1795, και παρόλο που θεωρείται ότι οι συλλήψεις και οι εκτελέσεις συνωμοτών φόβισαν τους διανοούμενους και τους ανάγκασαν να σωπάσουν, οι ιδέες τους δε χάθηκαν και οι μνήμες παρέμειναν έντονες. Έτσι αντίστοιχες ενέργειες των ξένων εμπόρων στα εδάφη της μοναρχίας αντιμετωπίζονταν με καχυποψία. Οι αστυνομικές αρχές της Βουδαπέστης παρακολουθούσαν συχνά τις κινήσεις των Ελλήνων της πόλης φοβούμενες συνέχεια του κινήματος του Martinovics⁴⁹. Οι Έλληνες πάροικοι μπορούσαν να βρουν αντίστοιχες ανάμεσα στις δύο ιδεολογίες των Ούγγρων ιακωβίνων και του Ρήγα, καθώς και οι δύο βασιζόνταν στις ίδιες αρχές του διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης. Και πολύ περισσότερο το γεγονός, ότι οι Ούγγροι ιακωβίνοι διεκδικούσαν τη δημιουργία ενός ουγγρικού κράτους ανεξάρτητου από την αψβουργική εξουσία, θα έφερνε ανάλογες σκέψεις και στο μυαλό όσων διάβαζαν τα επαναστατικά κείμενα του Ρήγα ή τραγουδούσαν τα τραγούδια του. Οι εθνικές και πολιτικές διεκδικήσεις των δύο λαών είχαν κοινά σημεία και απ' αυτή την άποψη θα υπήρχε μεταξύ τους αλληλοκατανόηση. Η αντιμετώπιση που είχαν οι Ούγγροι ιακωβίνοι από την κεντρική εξουσία έκανε σαφές στους Έλληνες της Πέστης, ποια τύχη θα περίμενε και όποιον άλλο τολμούσε να διατυπώσει πολιτικές και επαναστατικές απόψεις, ακόμα και αν δεν αφορούσαν άμεσα την αψβουργική εξουσία, αλλά ξεκινούσαν από τα εδάφη της. Και πραγματικά η ιστορία επαναλήφθηκε.

48. Füves, *Die Griechen in Pest*, ό.π., σ. 131.

49. Katsiardi-Hering, «L'idée de la révolution», ό.π., σ. 99, υποσ. 50.